RAZVOJ MORALNIH DOGMI

Dr J. KUNIČIĆ

Govoriti o »moralnim dogmama«? Teško je današnjem mentalitetu podnijeti da se govori o »smjernicama«, još teže o »normama«, a što će istom reći i kako će probaviti izraz »moralne *DOGME*«?! Ali subjektivni ljudski stavovi ne mijenjaju zbilju, objektivnu stvarnost. Radi se, dakle, čisto i bistro o DOGMAMA na području morala. A DOGME su objavljene istine što ih Crkva predlaže da se prihvate vjerom, svjesnim pristajanjem, čvrstom odlukom, angažiranjem, pa i onda kada ih ne shvaćamo.

Uvjet dobrog filozofiranja jest da se razlikuju pojmovi koje treba razlikovati, ali odjeljivati (separirati) što se ne smije odijeliti, nego samo razlikovati, isto tako znači negaciju ispravnog filozofiranja. Objava je priopćavanje Božjih misli čovjeku. A Bog je čovjeku povjerio »res fidei et morum« (Denz 30007), određeni korpus istina, bilo za ortodoksiju, bilo za ortopraksu (Denz 3459). Objekt je Objave misterij spasenja, a to znači misterij vjerovanja u svijetu ideja i u svijetu prakse. Čovjek je pozvan u nadživot, stoga je potrebno da zna i kamo ide i kako će tamo prispjeti (Denz 2854).

Razlikujmo teoretske od praktičnih dogmi, ali ih nemojmo potpuno odjeljivati. Bog je jedan. Misterij je spasenja jedan. Određen je cilj, i određena su sredstva. Praksu moramo povezivati s teorijom, moral s dogmom, jer i sam je taj moral u kršćanskom prostoru dogmatske naravi. Specijalizacija je potrebna, ali ona može biti i štetna, jer dovodi u pogibelj da se gubi s vida sinteza, a život je uvijek neka sinteza. Možda je upravo ovo odjeljivanje dogme od morala stvorilo u nekima misao kao da se kršćanska ortopraksa može po miloj volji stvarati i mijenjati.

Fiksnost dogmi

Činjenica je da je Bog čovjeku progovorio. I zna se što mu je rekao. Sve što mu je rekao može se svesti na dvije istine u kojima je objektivno sadržana sva Božja poruka: Bog *postoji* i *nagrađuje* one koji ga traže (Hebr 11, 6). Postoji Bog Tvorac svega i Cilj svega. Od Boga sve proizlazi, k njemu sve kreće. Smrću Apostola završena je Božja poruka ljudima. Duh Sveti je naučio Apostole sve što je bilo potrebno da oni znaju i da predadu svojim nasljednicima. On ih je naučio svu istinu (Iv 16, 13). Crkva naučava da je s Apostolima Objava zatvorena (Denz 3421).

Za života Krista i Apostola objava se objektivno razvijala. Kako se na sceni čovječanstva odvijao misterij spasenja u Kristovoj osobi i njegovu djelu, korelatno je moralni red, poziv kršćana na praksu bivao sve bogatiji. Smrću Apostola novih objava nije bilo. Ipak, proslijedila je procedura jasnijeg, naglašenijeg predočivanja objavljenih istina sa strane Crkve, a svaki vjernik je imao mogućnosti da savršenije upozna, dublje prodre u istinu spasenja. Prema tome možemo govoriti o tome kako se i moralne istine u Crkvi razvijaju jasnijom, brižljivijom deklaracijom i znanstvenom ekspozicijom, izričitim formuliranjem i predlaganjem tih istina, kao i propovijedanjem istih za izgradnju Kristove zajednice. Razumije se, svaki pojedinac razvija se u spoznaji moralnih dogmi i normi, ne samo produbljujući njihov sadržaj, nego, razvijajući duhovni život u dušama vjernika, u njima raste neki afinitet prema ispravnom smislu objavljenih istina.

Crkva naučava da su dogme nepromjenljive, ali da to ne isključuje homogeni razvoj istih (Denz A 9bb). Teologija će znanstveno iznositi objavljene istine, ali teologu neće biti dopušteno da se izolira od nadnaravnosti objavljenih istina spekulativnog i moralnog reda (Denz 3547). Još više: nikakva pozitivna dvoumica ne može služiti kao valjana odlazna točka teološkog istraživanja (Denz 2738).

Ne možemo govoriti o moralnim dogmama osim ako su objavljene izričito ili barem formalno implicitno, tj. vlastitim, makar konfuznim pojmovima, i ekvivalentnim izrazima te se nalaze u objavi kao što se nalazi dio u nekoj cjelini, pojedinačno u općenitom, kao korelati ili kao pozicije koje se isključuju. Stara je nauka da *qui revelat totum, revelat implicite partes.* Nema sumnje da i na moralnom području može biti govora o virtualno i posredno objavljenim istinama koliko su sadržane u drugim objavljenim istinama kao učinak u uzroku, zaključak u premisama.[1]

Iz ovoga za našu temu izvedimo još važniji zaključak. Nitko ne smije očekivati da će dogme tijekom vremena primiti drugi, različit ili protivan smisao od onoga u kojemu je Crkva prvotno istinu predložila. Nikakav razvoj znanosti ne može ugroziti jednom izražen smisao dogme (Denz 3020; 3043). Iako ne raste broj objavljenih istina, raste broj dogmi, i raste u jasnoći njihovo predočivanje sa strane Crkvenog učiteljstva.

I Crkva jednom dano tumačenje čuva po zakonu kontinuiteta. Uzaludno je pribjegavati raznim smicalicama o razvoju *žive vjere, živih dogmi* ili o *germinalnoj evoluciji,* općem pravilu života ili zahtjevu znanosti itd. To su i danas varave nade, pogibeljne iluzije. »Daleko od toga da netko vjernike odvede na neispravno mišljenje kao da bi na temelju Učiteljstva na Koncilu danas nešto bilo dopušteno što je Crkva prije proglasila kao 'intrinsece malum'.[2] Očito je, nastavlja Papa, da bi se iz tog mišljenja razvio zloglasni moralni relativizam i da bi u isto vrijeme čitav poklad Crkve došao u pitanje.«[3]

---

1 Ima teologa koji tvrde da ove posljednje, ako su od Crkve definirane ne ulaze u popis istina na bazi vjere u božanski auktoritet, nego na bazi vjere u auktoritet Crkve ili teologa.
2 Vidi L OSSER. ROMANO od 24. IX 1967.
3 J. K. VRIJEDNOST RAZLIČITIH INTERPRETACIJA u CuS 4 (1972) str. 326—338.

Ako govorimo o razvoju (evoluciji) kao prijelazu iz manje savršenog stanja u savršenije (pozitivni razvoj, napredak), može li se dogoditi da se ostvari proces negativnog razvoja (nazadak) kao neka retrogradna devolucija mjesto progresa ili evolucije? Stari su pitali još dublje: Možemo li pretpostaviti da će se naravni moralni zakon izbrisati iz ljudskog srca?[4] Što se tiče dogmi odgovor je jasan: Objektivno govoreći Crkva ne može povući jednom dano tumačenje (Denz 2495; 2601). Drugim riječima: dogme ne stare. Govoriti danas kako su neke moralne dogme ljudima današnjice »tuđe«, kako je govor teologa i Papa »nepoznat jezik«, ili kako je teologija u raskoraku s naučavanjem Apostola, odnosno kako je Crkva danas »stara« ili kako je i Drugi vatikanski koncil ostao na zastarjelim pozicijama jer se nije mogao oteti utjecaju konservativaca, znači doslovce ponavljati kontestacije Paskazija Kvesnela i pristalica pseudosinode u Pistoji iz god. 1786, kako se može čitati u gore navedenim brojevima Denzingera.

Ali je više nego očito da se može govoriti o retrogradnoj devoluciji ili nazatku u shvaćanju vjernika i teoloških pisaca. Današnjica bjelodano to dokazuje! Ne samo da teološki pisci iznose takve tvorevine mašte te se može reći da će ih se sutrašnjica sramiti, nego općenito se uz gigantski napredak tehnike i pozitivnih znanosti konstatira da je spekulativna sposobnost današnjice rudimentalna i siromašna. Za rješenje velikih problema ne ide se na jasne izvore. Manjak jasnih, istinitih principa čini spekulaciju labavom. Ne obazire se na zakone mišljenja, na mišljenje čovječanstva. Vlada negativna sumnja o svemu. Površnost, pomodnost, kritizerstvo vode u nesigurnost, nemir, bezbrižnost života i djelovanja. Pseudolijek se nuđa u slobodi, pluralizmu i sl. Čovjek današnjice treba pozitivnih rješenja. On očekuje životnu sigurnost, Istinu.[5]

Sklonost relativiziranju

Stara je kao čovjek. Netko reče da je povijest filozofije povijest stalne konfrontacije Heraklita i Parmenida, starih grčkih filozofa, jer Heraklit je naučavao promjenljivost, Parmenid statičnost. Možemo reći da su sofisti (oko 500—400. prije Krista) preteče suvremenih relativista u moralu. Postoji samo sjetilna spoznaja kao mjerodavna instanca istine. Iz tog subjektivizma lak je prijelaz u relativizam, jer, govore oni, mijenjaju se tvari, percepcije, prilike, time i sudovi. Nema fiksne istine. Istina je relativna i kontradiktorno plodna. Ne znamo niti da Bog opstoji. Mjerilo morala je uspjeh i korist.

Naučavanja današnje »nove moralke« ili »situacijske etike« (kojoj je ponekad sinonim »moralka ljubavi«) nisu drugo do li primjene starog relativizma na današnje prilike. Recimo jasnije: to je jednostavno modernizam osuđen od Crkve neopozivom osudom (Denz 3458 sl; 3537 sl) i ponavljanje načela racionalističke etike osuđenih u Silabu (Denz 2956 sl). Ako se neki danas pozivaju na napredak znanosti, to su činili Günther i Loisy i neki drugi.

---

4 Sv. Toma I—II q. 94, art. 6.
5 Pavao VI u govoru dne 5. I 1972.

Htio bih upozoriti na neka načela korisna za orijentaciju u ocjenjivanju raznih promjena i razlika na prostoru morala kroz povijest. Prečesto se sporedne, periferne promjene proglasuju kao glavne i centralne. Osim toga — i to je možda glavna zabluda — patološke, činjenične prijestupe moralnih normi, odnosno zasjenjenja ili pojave dekadencije proglasuju se kao principijelne promjene, načelni stavovi, pa se govori o općenitoj relativnosti moralnih normi. Isto tako se zaboravlja da te dekadentne pojave traju neko vrijeme, pa ih civilizacija uklanja, ljudi se humaniziraju. A dogodi se da odgađanje izvršenja neke norme neki proglasuju kao uništenje norme itd.[6]

Bilo ih je — još ih ima — koji upiru prstom u prve brojeve pastoralne konstitucije II vat. koncila GS gdje se govori o dubokim promjenama i na moralnom području (br. 7). I to je istina, Koncil upućuje na tu činjenicu, konstatira je, ali načelno se izražava da se mnoge stvari ipak ne mijenjaju (br. 10), i to upravo one koje se osnivaju na Kristovoj nauci, a s druge strane te promjene opisuje kao izvore tolikih nemira, nesređenosti. To znači da i Koncil promjene smatra defektima, degradacijama, regresima ili retrogradnom devolucijom kao što na području bračnog morala ukazuje na rastave, na slobodnu ljubav, poligamiju, egoizam, hedonizam, kontracepcijsku praksu itd. (br. 47). Ne radi se ni ovdje o nekoj načelnoj promjeni, o priznatoj promjeni normi, nego se radi o defektu, prijestupima, a promjene se mogu dešavati jedino u zakonima proglašenim od čovjeka ili u sporednim, perifernim aspektima.

Nikakvo čudo da ima pisaca o teološko-moralnim pitanjima, pa i svećenika, koji danas nastoje stati na strani moralnog relativizma polazeći s raznih pozicija, npr. s pozicije da se i *de iure* i *de facto* u životu čovječanstva, preciznije: u Sv. pismu nalaze neke IZNIMKE, pa da bi čovjek današnjice sam mogao dopustiti te iznimke u nekim moralnim normama-dogmama, npr. u pitanju aborta, kontracepcije. Tako u Americi J. G. Milhaven, u Francuskoj Marc Oraison, I. Lepp i neki drugi. No o tome sam pisao na drugim mjestima, pa ovdje to pretpostavljam poznato i očito neispravno.

Poteškoće ove problematike u moralci

Prethodno možemo reći da je Sv. pismo mnogo izdašnije u iznošenju dogmi za vjerovanje nego onih praktičnih. Koji je razlog? Spekulativne dogme, otajstva u strogom smislu su *otkrivanje Božjeg života* ljudima. Razum je tu nemoćan (Denz A 6ab). Neznatan je dio u Sv. pismu posvećen otajstvima u širem smislu ili dogmama što ih razum ima zajednički s vjerom (Denz 2851, 2853, 3136).

A dogme za ortopraksu? Što je ispravna praksa? Krepostan život ili djelovanje. A za krepost, onu prirodnu, stečenu, dovoljan je ljudski razum, onaj naravni, i on je pravilo ljudskog djelovanja. Čovjek se

6 Ova ideja ima potvrdu osobito u tekstu sv. Tome, jer on uvijek govori o promjenama naravnog zakona kao o defektima, a istinske su promjene samo na periferiji, izvanjske, sporedne, a ne bitne, tj. da bi uvodile nešto što je protivno sadržaju normi moralnog zakona. To nisu principijelne promjene, službene, to su defekti u manje brojnim slučajevima. Govorimo radije o dekadenciji morala nego o njegovoj relativnosti. Vidi I—II q. 94, art. 4—6.

osjeća sebi dostatnijim *in agendis* nego *in credendis* tj. isključivo *credendis*. Ova interpretacija sv. Tome nije jedina što bi se mogla dati, ali je duboka i vrlo značajna.[7]

a) Navikli smo lučiti, odjelito tretirati *credenda* i *agenda*, kao da su to dva ne samo različita nego i posve rastavljena sektora čovječjeg života i djelovanja. A nadnaravni red, Nadživot, više je povezan s ortopraksom. Kao da je čovjek htio zatvoriti vjeru u posebne prostore da bude mogao više manipulirati s moralom.

To je greška. Praksa se razlikuje od teorije, ali ona mora biti kao protegnuće, primjena, verifikacija ortodoksije. Bog nije objavio svoj život ljudima da mu se dive, nego da njegov Nadživot shvate kao određeni cilj kojemu moraju ići upotrebljavajući jasno određena sredstva. Nadživot nije nijema ideja, on je brdo na koje se čovjeku treba popeti. Objavi je više stalo da se čovjek po njoj ravna, nego da je čovjek poznaje. Praksi, dinamici života, ispravnom djelovanju, treba dati prednost pred samim suhim znanjem ili čistim vjerovanjem, jer djela čovjeka spašavaju a ne samo vjera (Mt 5, 19; 7, 21; Jak 2, 20 itd.).

b) Objavljene istine se nalaze u Sv. pismu, ali se nalaze i u predaji ili životu Crkve (Denz 1501). Radi se, dakle, o pismenoj i usmenoj predaji. A potrebno je sve te izvore prihvatiti jednakim pijetetom i poštovanjem. Međutim, povijest teoretskih dogmi je išla mnogo naprijed, a povijest praktičnih ili ortopraksnih dogmi nalazi se većim dijelom u dobrim željama.

Možda je upravo ovaj manjak povijesti praktičnih dogmi jedan od uzroka da se danas pozitivna sociologija nastoji umiješati u moralno područje i diktirati moralci kao što joj je nekada pokušavalo diktirati kanonsko pravo. I kod nas se opaža ta tendencija.[8] Takav pokušaj ima mnogo uzroka, a još više nepoželjnih posljedica. Moralnim se normama umanjuje beziznimnost. Moralka se time svodi na sociologiju. Norme se morala relativiziraju ili stavljaju pod kompetenciju sociologa. Činjenična se stanja proglasuju samim tim *normama*. Ne razlikuje se što je defektno od normalnog, patološko od zdravog stanja. A da se i ne govori da se niječe u začetku nadnaravnost kršćanskog morala, recimo upravo njegova dogmatičnost. A kako je moguće da ljudi odrede što i kako činiti da se postigne Nadživot koji je Bog u svojoj dobroti čovjeku ponudio? Jasno, tu prvu riječ, donekle i jedinu, ima Objava, a ne ljudski razum.

c) Čovjek se teško otimlje struji vremena. Pogotovo kada mu ona prija. Relativitet morala čovjeku dolazi u prilog, jer čovjek je uvijek spreman biti svoj advokat. Danas ima konformista Wundt-u i Paulsen-u za koje moralnost predstavlja povijesni fenomen, podložan opažanju, a sjetilna je spoznaja podložna varijabilnosti, prema tome i fenomen moralnosti pada pod taj zakon. Može se tretirati po metodi povijesti. I na taj se način historicizam sastaje s pozitivizmom i evolucionizmom, a njihovih je ideja puna atmosfera. Modernisti na području Crkve samo primjenjuju ta načela na dogme. Današnji pak modernisti radije govore

7 Isti, I—II q. 108, art. 2 ad 1.
8 Vidi BS 4 (1972) str. 382 sl.

o potrebi da se Crkva »prilagodi« razvoju, jeziku današnjice, većini, činjenicama, a neka se moralni fenomen pripusti osjećaju, intuiciji, samoodređenju svakog pojedinca bez ingerencije u njegovu autonomiju.

Ovo se zastranjenje osobito pokazalo na području seksualnog morala. Tu se propovijeda partnerstvo, potrebe ljubavi, teške ekonomske i druge prilike, osobito život intimnosti i sl., iz čega se zaključuje da se mogu mimoići objektivne norme morala, jer da one nemaju apsolutne vrijednosti.

d) Naročita poteškoća da se prihvate dogme u moralu dolazi od same naravi moralne čovječje dimenzije. Moralka gleda svjesno-voljne slobodne ljudske čine. Oni su neograničeni, bezbrojni. Kako ih zahvatiti pod jednu kategoriju? Kako ih svrstati? Neposredne svrhe djelovanja su također bezbrojne, a prema njima i sredstva su vrlo mnoga i različita. Niti su svi ljudi isti, niti su okolnosti iste. A pri svemu tome moralna izvjesnost nije ni metafizička, ni fizička, ni matematička. Ona računa na izvjesnost moralnog reda, ona je psiho-moralna te se ravna po mjerilu »ut in pluribus«. Redovito, u većini slučajeva se događa da se ljudi nastoje sačuvati u životu, ali ima iznimaka, ima samoubojica. Moral se odvija u kontingentnom, ne-nužnom prostoru, pa je teško shvatiti kako bi neka fiksnost ili dogmatičnost mogla rukovoditi tako različitom građom.

Ova se poteškoća pojavljivala u povijesti također u raznim oblicima. Matematički duh se prelijevao u juridistički, pa su juridisti smatrali da se pomoću jedne juridičke formule mogu riješiti svi slučajevi sukoba savjesti sa zakonom. A zastupnici pozitivističkih struja smatraju da se na terenu morala može postići izvjesnost vlastita pozitivnim znanostima, pa i moral pozitiviziraju. Simplicisti svih vremena nisu spremni shvatiti životnu mudrost (razboritost, razumnost, pamet, sveumnost) kao principijelno fiksnu a u isto vrijeme i elastičnu.

To znači da se ova poteškoća svodi na pogrešnost metode. Jer fatalna je greška primjenjivati metode jedne znanosti na drugu koja ima svoju metodu. Sv. Toma će reći da onaj koji brka metode nije izobražen, *nije discipliniran, nego je u zabludi.*[9] *A najgora metoda od svih* jest ona koja računa da je *DANAS* mjerilo istina na svim područjima. Taj ne razlikuje konstante od varijabilnosti, a konstanti ima na svim područjima bistvovanja, u svim znanostima. Ima ih u matematici, fizici, astronomiji, biologiji, pa ih ima i u moralci (moralu). Mijenja se moda, politika, umjetnički ukus i sl., ali u tim promjenljivim sferama ipak ima konstanti,, jer da nema njih ne bismo mogli uopće govoriti o tim strujanjima u međuljudskim odnosima.

e) Upravo radi čovječjeg defektibiliteta na području morala događa se da neki konstatiraju manjak dosljednosti u praksi, pa smatraju da nedosljednost u praksi devalvira načela, norme ili dogme. Nema sumnje da pojedine nacije, epohe, zakoni nekih država, običaji i navike predstavljaju mnogo puta čudne prizore etičko-moralnih nerazumljivosti, možda i apsurda. Jer konkretan život se odvija u pojedinostima, u vrlo različitim okolnostima. Ove su kao periferija, okvir koji se mije-

9 Sv. Toma IN ETH. AR., br. 36; I—II q. 105, art. 2 ad 8.

nja. I čovjek je podložan optičkoj varci, jer misli da izvanjska promjena vuče sa sobom strukturnu promjenu, bitnu promjenu.

Činjenica je da svatko ne pije, ili ne pije u jednakoj količini, niti ista pića, te se jedan opije s malom čašom dok drugi neće ni s pet punih čaša. Zar je zbog toga prestala vrijediti norma da pijanstvo degradira i dehumanizira svakog čovjeka? I nošnja je različita. Oskudna, osrednja, pretjerano rigorozna, ponekad možda i nikakva. Što slijedi? U velikoj većini slučajeva ljudi se ipak odijevaju — eto to je konstanta. I ljudi se na razne načine pozdravljaju, ali se pozdravljaju. Mnogo se psuje, pa zar ćemo radi toga proglasiti psovku prihvatljivom jer predstavlja *činjenicu?*

f) Možda je jedna od latentnih, a ujedno i očevidnih činjenica, snažan izvor nerazumijevanja konstantnosti moralnih normi i dogmi, a sastoji se u tome da većina ljudi ne slijedi razum, nego slijedi vodstvo osjetila, prividnosti, koristi, užitaka. Istina je, ali ne znači da se u svim tim pojavama krije nemoral u pravom i strogom smislu toga izraza. Razum je čovječji egzigentan. A tko će zanijekati da je čovjeku dopušteno ići i za osjetilima, za koristi, užicima i sl.? Glavno je da se u svemu tome ne povrijedi zahtjev razuma ili moralnih normi.

Ova poteškoća predstavlja prizivnu instancu za pesimiste i rigoriste. Pesimisti su spremni akomodirati neke norme da ih ne »ubiju« te pojave, rigoristi umnažaju norme smatrajući da će tim postupkom smanjiti izgrede. U stvari prvi i drugi zastupaju relativitet u moralu, jer niti je dopušteno norme dokidati, niti ih izmišljati. Za kršćanina je to još jasnije. Kršćanin ne prihvaća zabranu bludnosti prvotno jer bludnost čovjeka dehumanizira, on to prihvaća kao čovjek, ali kao kršćanin prihvaća tu zabranu kao normu po kojoj osuđuje bludnost jer je bludnost osuđena u izvorima Objave, a Objava se ne mijenja u načelima ili normama, iako se praksa od njih udaljuje, što predstavlja defekt, a ne pravo na izmjenu normi.

Opstoje moralne dogme?

U prvom redu dogma je da je konačni cilj čovječjeg života u Bogu. Dogma je da čovjek u svom samoodređenju nije igračka nesvjesnih ili izvanjskih faktora, nego da je slobodan, odnosno neprisiljen (ako je zdrav ili normalan). Dogma je da svi grijesi nisu jednako teški itd.

Ima teorija na moralnom području koje Crkva kvalificira kao heretične (Denz 2203; 1233—5; 2241—2253), a ima ih i blaže ocijenjenih, ali ipak negativnom notom (Denz 2269). Osuđena je teorija »caritatis purae« koja i danas odjekuje u nekim nesolidnim spisima (Denz 2351). Uostalom nama najbliže osude krivih etičko-moralnih teorija nalaze se u SILABU (Denz 2956—2974).

Uzmimo upravo ovu nauku o relativizmu u moralu. Crkva ga je osudila i naučava da opstoji objektivni red morala, odnosno da ima čina koji su po naravi dobri, a ima ih po naravi zlih, neovisno o tome što ljudi o tome mislili. To naučavanje nam se predstavlja kao »veritas fidei« ili kao »doctrina catholica« (II vat. koncil u IM 6; GS 74, 78, 16; DH 14).

O ovome je suvišno govoriti. Dovoljno je otvoriti kolekciju službenih dokumenata Crkvenog učiteljstva (Denzinger), i stvar je jasna. Ima osuda svih stupnjeva, ima pozitivnih oznaka, anatema i sl. Blaži način izražavanja Drugog vatikanskog koncila ne dokida ni dogme ni anateme, kako reče Pavao VI.[10] Ne može ih ni dokinuti, jer Papa nije vlastan raspolagati s objavljenom istinom. On je njezin čuvar, propovjednik, a nikako gospodar.

Pitanje se, dakle, ne postavlja da li opstoje dogme na moralnom području, nego se mora osuditi nehaj, defektnost, dekadencija ili retrogradna devolucija pojedinaca na tom području. Blagost Crkve (nazovimo tu metodu taktiziranjem ili upravnom razboritošću) smatra da je ta metoda u ovom povijesnom trenutku prikladnija, ali metoda ne dira u bit same stvari. Dogmama se ništa ne može nadodati, ništa oduzeti. Crkva ne može doći na manje prije iznesenoj nauci.

Radije shvatimo kako nije uputno dijeliti dogme na »credenda« i »agenda«, jer »credenda« se nalazi u »agendis« i »agenda« u »credendis«. Recimo to drugim riječima: Dogme koje prvotno spadaju u spekulativni ili pojmovni svijet prebacuju se na praksu, a dogme što se prvotno odnose na praksu traže svoj korijen u teoriji. Može se reći i ovako: Svaka dogma traži da je prihvatimo pameću i srcem, naukom i djelom, teorijom i praksom, jer ni onaj viši misterij Trojstva nije takav da ga duša ne bi u konkretnosti života mogla doživjeti tako da joj postane nekom smjernicom, putokazom npr. kao smjernica za shvaćanje svoje slabosti, ovisnosti, malenkosti, prema tome poticaj na poniznost i divljenje Božjoj veličini i bogatstvu božanskog života.

I moralnim se dogmama mora čuvati isti smisao, isto značenje (Denz 3020). Njihovo razumijevanje će rasti (Denz 3020). Crkva će uvijek naučavati, tumačiti, braniti iste dogme, isti njihov smisao. Razvoj će se ostvarivati jer će te dogme susljedno biti predočivane i tumačene. Mnoge će i na tom području preći iz konfuznog u jasno, iz uključnog u izričito stanje. Dovoljno se sjetiti kako je u posljednje vrijeme dogma o cijeni ljudskog života dobila svoj naglasak i primjenu u nauci o nedopuštenosti aborta i izravne kontracepcije.

Sporedni relativitet naravnog moralnog zakona

Pod izrazom »naravni moralni zakon« razumijevam prirođenu čovječju sposobnost da ocijeni kao dobro i shvati obvezatnost onoga što mu dolikuje kao čovjeku bilo na sektoru generičnosti, bilo na sektoru specifičnosti. To je *intimativna spoznaja* koja diktira obavezu polazeći od osnovnog imperativa: Dobro treba činiti — zlo izbjegavati. Osnovno načelo možemo izreći i na drugi način, npr.: Postupaj na način da čuvaš svoje ljudsko dostojanstvo u sebi i u odnosu prema drugomu, ili: Čini što te humanizira i sl.

Ova intimativna spoznaja zahvaća osnove života: substancijalnost, život i racionalnost, a formulira se u odgovarajućim načelima. Ima ih opće poznatih, a ima i neposredno izvedenih i daljnje izvedenih zaklju-

10 U govoru dne 9. III 1967.

čaka. Dekalog je neposredno izveden, ostale su zapovijedi posredno izvedene. Tako čovjek po prirodi posjeduje intimativnu spoznaju u odnosu na generativni proces, uzimanje hrane (generičnost), na obavezu da slijedi razum (specifičnost), i na poziv da čuva život (egzistencija). Taj zakon, recimo, predstavlja okvir čovječje bio-psiho-noo strukture.

Ako raščlanimo taj zakon, u njemu ćemo naći dvije komponente: materijalnu i formalnu. *Materijalna* je komponenta ona serija sklonosti ili nagona primljenih od prirode kao što su atrakcija spolova, spolni organi, uzimanje hrane i sl.; *formalna* je komponenta ona spoznaja, osmišljeno prihvaćanje tih sklonosti, razumijevanje njihove usmjerenosti. Rečeno u žargonu sv. Tome naravni je zakon »inclinatio« i »conceptio«, a rezultat toga je da je taj zakon kao neka iskrica ili sudioništvo u vječnom Božjem zakonu.[11] Taj nas zakon uči da BUDEMO ŠTO SMO. Tko posjeduje barem instinktivni pojam naravi te osjeća zakon bistvovanja, zaključit će i na intimativnost normi toga zakona, jer one izviru iz života, iz čovječje strukture. Razumljivo, spoznajni stupanj ili jasnoća nije jednaka u osnovnim, neposredno i posredno izvedenim normama. Neke shvaćaju svi normalni ljudi (npr. zakon o štovanju roditelja), za neke je potreban odgoj (npr. poštuj starije osobe), a za neke znaju samo mudraci, ljudi višeg odgoja (npr. ne osvećuj se vlastitom inicijativom).[12]

Gdje je tu mjesto nekom relativitetu? Netom čovjek pređe na djelatni sektor kod ljudi se ne nalazi jednako znanje ni shvaćanje ispravnih izvoda iz osnovnih načela, o kojima je gore rečeno. Što se više ulazi u splet okolnosti ili mrežu konkretnosti, razilaženja rastu, ali osnova ostaje ista, jer osnovna načela imaju apsolutnu vrijednost. Nikada neće biti istinito da će se tuđe moći zadržati kod sebe, ali velika će razlika biti u procjenjivanju načina kada i kako povratiti tuđe, osobito ako se radi o novcu, oružju i sl. Jer u okolnostima povrate mogu nastati mnogi defekti.

Što se tiče odstupa od moralnih načela u praksi, o defektibilitetu ili kršenju tih zakona, jasno je da tih prijestupa ima, ali ipak defekti znanja i primjena tih izvoda ili zaključaka iz osnovnih načela naravnog zakona samo se ostvaruju *»ut in paucioribus«*. Da su prijestupi *»ut in pluribus«* došao bi na manje i čovječji opstanak. Mnogo utjecaja na konkretan život vrše strasti, emocije, predrasude, zle navike, zli primjeri i drugi faktori kojima ljudi, osobito slabići, lako podliježu.

Može se, dakle, ustvrditi da je relativitet naravnog zakona periferne naravi. Osnovna načela ostaju uvijek ista. Ona su jasna i svima dostupna, i od svih priznata. Prijestupi nastaju u primjeni, u izvodima ili zaključcima, ali taj je defektibilitet *»ut in paucioribus«* i uvijek se ispravlja poukom, kulturom, propovijedanjem, odgojem. Uostalom, svi prijestupi znak su defektibiliteta, to su defekti, ali oni ne dokidaju intimativnost ili imperativnost i istinitost spomenutih osnovnh zakona, kao što su zakoni o prijenosu života, cijeni života, kreposnom djelovanju, osmišljavanju djelovanja itd.

---

11 Materijalni element ili »inclinatio« vidi sv. Tomu I—II q. 94, art. 2 1 3, i METAPH. br. 2634; formalni ili »conceptio« vidi SUPPL. q. 65, art. 1; rezultantu ili sudioništvo u vječnom zakonu vidi I—II q. 91, art. 2, i 94, art. 1.

12 Isti, I—II q. 100, art. 1.

Izvjesno je da će neki čovječji postupci uvijek biti u prilog integralno shvaćenom čovječjem životu i njegovim strukturnim odnosima prema Bogu, sebi i bližnjemu. Ti će čini uvijek biti dobri, vrijedni pohvale. Ali neki će uvijek predstavljati zapreku da se ta punina ostvari, i oni će uvijek biti vrijedni diskvalifikacije, zli. Pomoći bližnjemu uvijek će se hvaliti, krađa osuđivati i sl. Primjene, izvodi, ostvarenja tih načela ući će u raznolikost, defektnost, ali pogreške u gramatici ne dokidaju gramatička pravila, mnogo manje ljudski grijesi mogu dokinuti ili službeno promijeniti norme moralnog zakona. Ove su od Boga kao što je i struktura naravi od Boga.[13]

Vjernici su u boljoj poziciji nego nevjernici. Bog se pobrinuo da u Objavi čovjeku sintetizira sav naravni zakon. Vjernik ga jednostavno prihvaća. O njemu ne sumnja. On je Božja riječ. Posjeduje apsolutnu vrijednost. O Božjoj riječi ne diskutira kao da bi posumnjao u njenu obvezatnost. Za njega je ta riječ ŽIVOT, uvjet spasenja. Njoj se predaje, jer na to ga potiče vjera i ljubav uvijek vođene nadom, poletom, nekim pouzdanjem u sretan ishod svih nepravilnosti i zastranjenja.

Doista i danas su upravo zastranjenja na području moralnog zakona brojna i bolna. Ima mnogo nesavladivog neznanja. Neki misle da unutarnji grijesi nisu vrijedni diskvalifikacije, jer su samo unutarnji. Moguće je da netko opravdava laž ako je drugomu ta laž od koristi. Ne može se zanijekati da neki samoblud ne smatraju vrijednim negativne ocjene. I sv. Augustin je priznao da je moguće da žena smatra da se može podati drugomu da spasi svoga muža od smrti itd. Prema tome nikakvo čudo da neki danas smatraju dopuštenom izravnu kontracepciju, ali sva ta kriva mišljenja predstavljaju *defekte* znanja, što ne čini zakon promjenljivim, nego dokazuje ljudsku slabost, možda i zlobu. Ne mijenjaju se osnovni moralni zakoni, oni su kao dogme, ali se mijenjaju ljudi u znanju i djelovanju.

Neki primjeri razvoja (evolucije) moralnih dogmi

Još jednom recimo da se ne radi o bitnom razvoju kao da bi poslije Objave neki čini mogli biti proglašeni dopuštenim koje je Objava osudila, ili nedopustivim a Objava ih je dopustila. Govorimo o razvoju, ali ostajući u istoj dogmi, istom značenju, istom smislu.

a) Razvoj iz neizričitog u izričito stanje. Ljudski razum je obdaren tom sposobnošću rasvjetljavanja skrivenosti ljudske zbilje. I život se ne odvija odjednom. On se razvija po načelu kontinuiteta. Ima i zastoja pa skokova naprijed, usporavanja, svladavanja zapreka. Eto nam primjera u prijelazu spoznaje i razlikovanja između teškog i lakog grijeha. Neki govore da je ta razlika izričito naglašena u IV vijeku, a pravila razlikovanja teških od lakih istom u VI vijeku.

Znamo da je nauka objavljena. Grijesi su u Sv. pismu prikazani i u njihovoj težini i u njihovoj relativnoj lakoći. Jasno, u Sv. pismu nema tog tehničkog izraza, ali je istina ekvivalentno objavljena, kako

13 Isti, I—II q. 94, art. 4—6.

se može vidjeti u priručnicima moralke. I danas je dogma da postoje

teški i laki grijesi. Nikada neće biti istinito da te razlike nema. Nikada se u tome ne može dogoditi neka bitna promjena, jer bi to značilo nijekati vrijednost Božje riječi.

b) Razvoj iz neodređenog stanja u određeno. Postoji određeno usmjerenje čovječjeg života. Određen je cilj, određena su sredstva. Ali prilike se čovječjeg života na vanjštini mijenjaju. Taj prijelaz u određenije prilike traži da se i moralne norme prikažu na određeniji način. To se danas ostvaruje osobito razvojem pozitivnih znanosti, medicine, kirurgije, biologije itd.

Sjetimo se pitanja kamatnjaštva. Načelo je uvijek isto: Nikomu nije dopušteno da se obogati iskorišćujući bijedu siromaha. Danas se osuđuju pretjerani kamati (kamatnjaštvo, lihvarenje), a kamati se smatraju zakonitim oblikom trgovanja i međuljudskih odnosa (ako su u granicama predviđenim od pozitivnih zakona). Danas je to pitanje određeno i jasno, naime: što su danas pretjerani kamati to su nekoć bili uopće kamati, jer danas je novac plodonosan (ako ga metneš na banku). Jer nije bila određena vrijednost novca kao takvog, nije bio ni određen grijeh kamatnjaštva i lihvarenja, nego su se kamatničari smatrali hereticima.

Još jasniji primjer imamo u svim određenjima pozitivnih zakona. Naravni je zakon u mnogočemu neodređen, pa su pozitivni zakoni pozvani da tu neodređenost odrede. Sjeti se zakona o postu i nemrsu. Ili, sjeti se pitanja određivanja vrijednosti ili nevrijednosti nekih kirurških zahvata, poslije nego se spoznalo u čemu se sastoje. Danas je određeniji stav i u pitanju dopuštenosti ropstva i službe na korist drugoga kao i mnogih drugih pitanja, koja su jasnija, jer su ih prilike razjasnile u njihovoj fizičkoj strukturi.

c) Protežni ili ekstenzivni razvoj. Iz zabrane V zapovijedi ili NE UBIJ, Crkva proteže zabranu kastracije, transplantacije seksualnih organa, aborta, kontracepcije, jer u svim se tim slučajevima radi ili o potpunom ili o djelomičnom ubojstvu, odnosno oštećenju života. Istina, ubiti nevinoga, odraslog čovjeka kriminalnije djeluje, ali nitko ne može zanijekati da je dijete u majci doista čovjek, i da je generativna sposobnost *čovjek* u *potencijalu.* Prema tome Crkva ostvaruje protežni razvoj moralne dogme, jer proteže zabranu i na te vrsti atentata na život. Napredak kirurgije stavio je Crkvu pred zadatak da protegne svoje naučavanje, snagu načela o vrijednosti života.

d) Eksplikativni razvoj. Pitanja se postavljaju svaki dan. Pio XII je protumačio skoro sva pitanja morala, osobito onog socijalnog morala prema zahtjevima povijesnog razvoja. Kao što pojedinac može napredovati u razumijevanju vjerskog pologa (Denz 3016), mnogo više to vrijedi za Crkvu. Pio XI tumači kako se čovjek može u izvjesnim prilikama i kolektivno braniti i to silom, što prije njega nije bilo tako formulirano (Denz 3775), a Pio XII tumači kako radnici nemaju strogo pravo na sudioništvo u poduzeću kao takvom.

e) Znanstveni razvoj. Može se reći da je istom u srednjem vijeku, zaslugama sv. Tome, moralka kao znanost uklopljena u teološku zgradu. I Toma ne dijeli teologiju na dogmatiku i moralku, za njega je teologija jedna i jedinstvena. Svu je moralku ili drugi dio svoje teologije okupio

oko arhitektonske ideje o povratku čovjeka Bogu ili o putu čovječjem prema Bogu.

Danas se opaža vrlo mali interes prema sintezama, prema filozofskoj *ili metafizičkoj moralci. Zbog toga se opaža atomiziranje, manjak točnih* definicija, slaba razdioba, nedovoljna principijelnost. Nema sumnje da bi se dalo provesti i drugu sintezu, različitu od one sv. Tome, ali do danas se bolja još nije pojavila.[14]

f) Aplikativni razvoj. Radi se o tome da se primijene ili apliciraju načela objavljenog morala na probleme koji nastaju. A tih ima obilno. Može se reći da je moralka doživjela i doživljuje najzapaženiju dinamiku upravo zbog toga što je napredak pozitivnih znanosti prisiljava da primijeni svoja načela na novonastajuće probleme.

Uzmimo pitanje presađivanja srca, reanimacije, određivanja spola i slične probleme o kojima prošlost nije ni sanjala. Spomenut ću jedno pitanje. Kada je Pio XII raspravljao o transplantaciji mrežnice s istom umrloga nije htio izreći sud o dopuštenosti transplantacije bubrega. Međutim, teolozi danas ne mogu a da ne kušaju aplicirati poznata moralna načela i na taj problem. Razumije se, dok Crkva ne reče svoju *može biti razmimoilaženja, ali danas je ta primjena, može se reći,* već mirna, jer su se pojmovi razbistrili, pa, uz dužne distinkcije, ne dolazi u pitanje nijedno od objavljenih načela (dopuštajući tu transplantaciju).

Završetak

Ovaj bi se članak mogao smatrati, kako kažu Francuzi, »pistes de travail«. Neka drugi proslijede u ovdje naznačenom radu. Ima mnogo materijala. Neka raste produbljivanje dogmi, neka se širi spoznaja, primjena, ali nikada dogmama protivno ili proturječno naučavanje, nego neka se uvijek čuva onaj smisao dogmi koji im je dala Crkva. Niti ikada može biti slobodno odstupiti od tog smisla pod izlikom nekog napretka u znanostima (Denz 3020).

Izrecimo ovo u specifično moralnom žargonu: Nikada proglasiti dopuštenim ono što je Crkva proglasila kao u sebi, po naravi zlo i nedopušteno. Pavao VI jasno i javno proglasuje da je upotreba izravno kontraceptivnih sredstava nešto što po svojoj naravi krši moralni red, stoga da taj postupak nikada ne smije postati predmetom svjesnog čina (HV br. 14). Premise su ove nauke u objavljenim istinama o veličini i svetosti života, odnosno o Bogu kao jedinom gospodaru života (1 Kralj 2, 6; Mudr 16, 13), u zabrani ubojstva itd. Razvoj objavljenih istina traži da se objavljena istina protegne i na taj slučaj. Papa je to učinio. Ta istina danas spada u naučni poklad Crkve.

Ostavimo pitanje može li ta istina biti definirana kao dogma. Mnogi tvrde da je Pio XI ekvivalentno dogmatski osudio bračni onanizam. Ako ovoj istini o zabrani izravne kontracepcije metnemo dvije objavljene istine, recimo o Božjem gospodstvu nad životom i apsolutnoj zabrani svake bludnosti (Ef 5, 3) kao premise, imat ćemo slučaj da se ilativnom procedurom izvodi ta istina iz dvije objavljene. Rezoniranje u ovom slu-

14 J. K. TEME IZ KATOLIČKE MORALKE, Zagreb 1972, str. 17 sl.

čaju bilo bi samo uvjet spoznaje te treće istine, a ne uzrok. Akt rezoniranja bi približio dvije objavljene. Rezoniranje u ovom slučaju bilo bi samo uvjet spoznaje te treće istine, a ne uzrok. Akt rezoniranja bi približio dvije premise vjere. Može li se, dakle, ta istina smatrati substancijalno objavljena? Ili moramo reći da je ta istina samo virtualno objavljena? U svom uzroku, posredno, u sklopu drugih istina?

O tome se može diskutirati, ali se ne smije diskutirati o tome da li zabrana tih sredstava obvezuje svakog vjernika. Obvezuje, jer je službeno i jasno proglašena i vrlo oštrim riječima formulirana, dapače pozivom na mandat primljen od Krista (HV br. 6).

SUMMARIUM

Raro de obiecto huius articuli sermo instituitur. Agitur de evolutione dogmatum ordinis moralis. Divulgatae inclinationi in relativismum moralem labendi auctor opponit existentiam, fixitatem, apsolutum valorem talium dogmatum. Procul dubio magna difficultas exurgit ex ipsa natura normarum moralium. Inter »res fidei« et »morum« non separatio ponenda, cum res fidei ad mores et res morum ad fidem pertineant. Difficultas sane exurgit ex eo quod mores hominum in multis varii apparent. Utique »in multis«, non in omnibus, non in essentialibus. Suicidium semper censebatur illicitum, suicidae tamen semper existent. Si formulationem communium principiorum ordinis moralis excipias, in deductionibus accidunt deviationes, defectus, sive ob ignorantiam, sive alia ob impedimenta. Auctor vult ut potius sermo fiat de defectibus vel depravationibus normarum moralium quam earum mutabilitate. Defectus in paucioribus et secundariis vel deductionibus ope ratiocinii factis non sunt defectus in essentialibus. Semper distinguenda quae necessaria et essentialia ab contingentibus et accidentalibus rerum proprietatibus. Obiectivus ordo moralis existit sicut et determinata hominis natura cum suis necessariis relationibus ad Deum, seipsum et proximum. Ad dogmata ordinis moralis quod attinet homogeneam evolutionem admittimus, numquam tamen talem quae quod prius intrinsece malum declarabatur hodie licitum pronuntiaret. Varios casus legitimae evolutionis auctor adducit.